

3. Фещенко Ю. І. Ідіоматичний простір «Homo socialis» у сучасній англійській мові : лінгвокогнітивний та комунікативно-функціональний аспекти / Ю. І. Фещенко // *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія «Лінгвістика»* : зб. наук. пр. – Вип. IV. – Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2006. – С. 124–128.
4. Мосейчук, О. М. Проблема визначення кордонів ідіоматики / О. М. Мосейчук // *Вісн. Житомир. держав. ун-ту ім. І. Франка*. 2004. – № 17. – С. 269–272.
5. Лисецька Н. Г. Фразеологічні інновації німецької мови у ментальному лексиконі : навч.-метод. розробка для студ 3-5 курсів ф-ту роман.-герман. філол. / Н. Г. Лисецька. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2006. – 30 с.
6. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 254 с.

УДК 81.42

С. В. Майстренко,

Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ, м. Київ

ДИСКУРС І ТЕКСТ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ

У статті проаналізовано різні підходи до трактування понять дискурс та текст. Визначено особливості комплексного міждисциплінарного підходу до вирішення термінологічної проблеми ототожнення названих понять.

Ключові слова: дискурс, текст, дискурсивний аналіз, комунікація, соціокультурний контекст.

ДИСКУРС И ТЕКСТ: МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ПОДХОД К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЙ

В статье проанализированы разные подходы к трактовке понятий дискурс и текст. Определены особенности комплексного междисциплинарного подхода к решению терминологической проблемы отождествления названных понятий.

Ключевые слова: дискурс, текст, дискурсивный анализ, коммуникация, социокультурный контекст.

DISCOURSE AND TEXT: INTERDISCIPLINARY APPROACH TO THE DETERMINATION OF CONCEPTS

In the struggle for informational space the discursive perspective is particularly important as linguistic studies, methodological basis for solving interdisciplinary problems and forecasting social discourse consequences. Modern linguistics has certain approaches to solving terminological problem: identifying notions of the text and discourse, their separation, involving text to the concept of the discourse.

Discourse means considerations determined by rationality, historicity, contextuality. Scientists determine different approaches to the discourse: pragmatic one which determines the discourse dependence on social skills and behavior; critical discourse is dependent on the purpose and ideology of the discourse participants; cognitive one represents knowledge through building structures according to their experience and behavior; ethnography approach defines communicative competence which is typical for a particular speech community, has its own rules of drawing up the text, its interpretation, contains peculiar elements of linguistic code. Discourse is realized in the process of communication using language in form of the text. Linguists define the text as a group of sentences having complete semantic unity, combined by different types of lexical, grammatical, logical and stylistic connection. Characteristics of the text are purposefulness, pragmatic certainty, formality, structuring. Such grammatical elements of the text as transitivity, nomination and modality help recreate reality or make some versions.

Thus, the studying of the problems of the text and discourse linguistics require comprehensive interdisciplinary approach that includes ontological and epistemological preconditions for their interplay on social structures of the society, selection of theoretical models, methodologies and specific methods of analysis and reproduction of knowledge, learning semantic structures based on the grammatical, lexical, syntactic levels considering stylistic features and communicative relationship.

Keywords: discourse, text, discourse analysis, communication, social and cultural context.

Зміст та структура дискурсів відображають уявлення людей про світ, водночас створюючи певну реальність, яка, діючи за своїми законами, здатна змінювати навколишню дійсність, викликаючи соціально-культурні зрушення, зміни політичного курсу, призводячи до війн та екологічних катастроф. У процесі суспільної боротьби за інформаційний простір дискурсна проблематика набуває особливої ваги не лише як наукова парадигма лінгвістичних вчень, але й як методологічна основа для розв'язання актуальних міждисциплінарних проблем у різних галузях знань (філософії, соціології, психології, логіці, релігії, політиці, економіці). Широка сфера використання поняття дискурсу призвела до поширення різноманітних підходів до його визначення та аналізу. У сучасній світовій та вітчизняній лінгвістиці доволі часто порушуються питання щодо сутності, структури та функціонування дискурсу, оскільки нині є нагальна потреба в управлінні та прогнозуванні розвитку дискурсу, особливо його соціальних наслідків.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед численних праць зарубіжних дослідників слід відзначити праці З.Харриса, який вперше вжив поняття дискурс як лінгвістичний термін для аналізу тексту в контексті загальної соціокультурної ситуації; Л. Гринобла, який визначив дискурс як контрольований мисленнєвий процес з чітко впорядкованим результатом та ідейним контекстом [8, с. 98]; Н. Ферклага, котрий розглядав дискурс як соціокультурний феномен, що є частиною суспільних відносин, а мову як матеріальну форму ідеології. У дослідженнях українських та російських науковців визначаються поняття тексту та дискурсу (Н. Арутюнова, М. Макаров, Р. Барт, Ф. Бачевич, В. Карасик), розглядаються проблеми тексту в лінгвістиці, закономірності функціонування мовних одиниць та їх взаємодії в процесі комунікації (Т. Артеменко, М. Бахтін, М. Зайцева, І. Липко, В. Міщенко). Проте потребує вивчення термінологічна проблема зіставлення визначень понять тексту та дискурсу як складових у процесі пізнання та відтворення дійсності, зокрема проблема кореляції між використанням мови та соціокультурними контекстами.

Складність та багатоплановість використання дискурсу обумовлює велику кількість підходів до вивчення цього явища й призводить до виникнення полісемії термінологічної одиниці у різних науках. Метою роботи є визначення загальних принципів щодо розкриття змісту понять «дискурс» та «текст» на основі вивчення прагматичного, критичного, когнітивного, етнографічного, структуралістського підходів щодо трактування сутності цих термінологічних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Історія становлення наукової галузі, об'єктом якої є текст та дискурс, складність та багатогранність цих комунікативних одиниць дозволяють вирізнити у сучасній лінгвістиці три основні підходи до вирішення термінологічної проблеми: ототожнення понять текст і дискурс, повне розмежування понять за характеристикою статика об'єкта (текст) /динаміка комунікації (дискурс) та залучення тексту до поняття дискурсу [4, с. 114], зокрема текст постає як матеріальний продукт, а дискурс як комунікативний процес.

Дискурс (лат. *discursus* – міркування, промова, виступ, слова) в широкому значенні трактується як міркування, яке як розумово-мисленнєву діяльність можна осмислювати та аналізувати в абстрактному значенні, тобто безвідносно до просторово-часових вимірів, соціокультурних, історичних чинників, політичних, економічних інститутів. Особливостями дискурсу в такому розумінні є його раціональність, яка передбачає чітке формулювання проблеми, необхідність її осмислення, добір доречних та достатніх аргументів, використання певних методів обґрунтування для пошуку істини. Водночас дискурс характеризується історичністю, оскільки соціально-культурні чинники, змінюючись у часі, зумовлюють й особливості та методи його ведення. Інтенціональна контекстуальність (лат. *contextus* – з'єднання, зв'язок) – визначальна особливість дискурсу, яка відзначається залежністю розумово-мовленнєвого акту від конкретної ситуації та мети (прагматичної чи теоретико-пізнавальної), об'єкта пізнання (науковий, філософський, релігійний, політичний, економічний дискурс) [2, с. 407–408]. Саме контекст дискурсу визначає зміст та специфіку міркувань, методи аргументації, добір мовних засобів відповідно до суб'єктів міркування.

Л.Філліпс та М.Йорґенсен, аналізуючи передумови для аналізу дискурсу, визначили (з посиланням на В. Барр) такі складові: критичний підхід до знання, оскільки будь-який пізнавальний процес є результатом дискурсу; його історичну та культурну обумовленість, зв'язок між знаннями та соціальними процесами, а також зв'язок між знаннями та соціальною поведінкою, що в подальшому має певні наслідки як на локальному, так і на суспільному рівні. Хоча конкретні дії є досить умовними та залежними від багатьох чинників, але за певних ситуацій вони є відносно стабільними. Тому науковці подають таке визначення дискурсу – «це форма соціальної поведінки, яка слугує для репрезентації соціального світу (включаючи знання, людей та соціальні відносини). А також, завдяки цьому, для збереження соціальних норм та правил» [9, с. 20]. Таким чином, дискурс – «складне комунікативне явище, що містить у собі також соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (їхні характеристики), так і про процес виробництва й сприйняття» [1, с. 13]. Такий підхід у тлумаченні терміна є прагматичним, оскільки пояснює дискурс як комунікативну дію, яка фіксується у тексті й залежить від мети учасника, зазначаючи вплив соціальних та психологічних чинників, будучи зумовленою культурними традиціями чи певною ідеологією. К.-О. Апель, один з перших німецьких філософів, який визнав потенціал прагматизму у перевазі над семантикою, що допомагає розкрити специфіку соціального, відзначав, що визнання суб'єктивності на противагу інтерсуб'єктивності є наслідком відриву мови від мислення й надання їй допоміжного значення, як форми для висловлення думки [3, с. 162–164].

Ю.Хамбермас, представник другого покоління Франкфуртської школи, висував ідею критичної теорії у дискурсивно-комунікативній філософії, завдяки якій став би можливим соціальний прогрес, незважаючи на згубний вплив буржуазного контексту, й таким чином визнаючи можливість доведення істинності знання завдяки дискурсу (як обміну аргументами, які є добре фундованими в логічному відношенні, зокрема в античній філософії). Враховуючи результати психоаналітичної практики З.Фрейда, вчений приходить до висновку про ідею мюнданного (зрілого) дискурсу, добре організованого та змістовного, та мовленнєвих актів, концепція яких була розроблена аналітиками Дж. Остіном та Дж.Серлом. Водночас науковець розробляє й теорію комунікативної дії, оскільки слова (текст) є недостатніми у процесі розв'язання проблемної ситуації, при цьому слід зважати на дискурсивну етику відповідальності. Отже, німецький філософ і соціолог визначає дискурс як особливий вид комунікації, у якому пріоритет надається критичному аналізу та обґрунтуванню точок зору та дій учасників з максимальним відстороненням від реальності.

Представником критичного дискурсивного аналізу є Н. Ферклаг, який визначав три складові будь-якого дискурсу: текст, дискурсивну та соціальну практику, завдяки посередництву яких створюються, сприймаються та інтерпретуються тексти. Лінгвістично дискурси реалізуються через формальні особливості: лексичне наповнення, граматику, синтаксис, зв'язність речень, а соціальна реалізація дозволяє змінити знання, ідентичність та соціальні взаємовідносини.

Когнітивний підхід до розуміння сутності дискурсу пояснює його через побудову структур для репрезентації знань, за умови ідентифікації особою ситуації, про яку говориться в тексті, відповідно до власних уявлень, власного досвіду та моделей поведінки, які є досить суб'єктивними. Таке трактування дискурсу дозволяє пояснити індивідуальні та групові відмінності в осмисленні соціальної інформації (вплив мас-медіа на читачів).

Етнографічний підхід ключовим поняттям у трактуванні дискурсу визначає комунікативну компетенцію, яка властива певній мовленнєвій спільноті, й має притаманні для неї правила розгортання тексту, його інтерпретації, втілення комунікативних та інтерактивних задумів, містить своєрідні елементи лінгвістичного коду. Такий підхід є важливим для розуміння культурно маркованих стратегій дискурсу та дослідження міжнаціональних особливостей у процесі спілкування [8, с. 100].

Дискурс неможливо розглядати як абстрактну систему (структуралістський та постструктуралістський підхід), це – доволі динамічна форма соціальної практики, яка реалізується у процесі спілкування через мову у формі тексту. У вузько-лінгвістичному сенсі текст (лат. *textus* – тканина, сплетіння, з'єднання) – упорядкована група речень або їх аналогів, що являють собою завершену смислову єдність, поєднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку. Водночас ознаками тексту є певна цілеспрямованість і прагматична визначеність, що з формальної точки зору дозволяє трактувати дискурс як велику кількість сформульованих послідовних висловлювань. Дискурс визначається як динамічний процес мовної діяльності, вписаний в її соціальний контекст, що призводить до утворення певного результату, що має формальну структуру – текст [10, с. 296]. Поль Рікер наголошує, що текст – це «об'єднані або структуровані форми дискурсу, зафіксовані в письмовій формі» [9, с. 3]. На думку багатьох дослідників, поняття текст має значно більшу сферу застосування, оскільки «поняття текст застосовується не тільки для зв'язного мовного твору, але й для будь-якого письмового документа, в тому числі й з елементами графіки, який, на відміну від дискурсу, будується не тільки за законами мови, але й за іншими схемами, згідно з практичними потребами людини (анкета, список, реклама, перелік інструкцій тощо)» [7].

Дискурс-аналіз (за методикою Феркло [5, с. 133]) передбачає аналіз тексту завдяки таким складовим: контроль взаємодії між співрозмовниками, етнічні аспекти, фразобудова, метафоричність та граматична організація. Серед граматичних елементів особливе значення мають такі елементи як: транзитивність, що дозволяє визначити зв'язок між подіями і процесами; номінальність, яка, зменшуючи значимість агента, дозволяє зосередитися на результаті; модальність, яка є способом висловлення свого ставлення до знання чи системи знань. Всі ці інструменти сприяють відображенню реальності або створенню певних версій реальності, соціальної ідентичності та соціальних взаємин.

Системний підхід до вивчення дискурсу передбачає всебічний аналіз, тобто використання багатьох наук відповідно до методологічних вимог. Науки, маючи абстрактний характер, сприяють вибору конкретної методології, яка дозволить отримати конкретні висновки. Дійсність у дослідженні повинна розглядатися не як суб'єкт, а як практична діяльність людини. Тому, досліджуючи дискурс і текст, можна говорити про певне людське мислення, мову, поведінку в реальних умовах, в

конкретній ситуації. Проте аналіз проблеми дискурсу завжди виявляє недостатність абстрактного знання, потребуючи при цьому синтезу різного наукового знання. Філософ Г. Щедрицький визначав, що навіть між різнорідним знанням [3, с. 170–175] існують певні міждисциплінарні зв'язки, які відображають істотні, необхідні та достовірні відносини між поняттями. При цьому науковець акцентував увагу на необхідності оцінки існуючого та морально-етичних критеріїв, які є важливим фактором та соціокультурною дією у дослідженні. Ці складові сьогодні доволі активно використовуються в політичній сфері при розробці тематики дискурсу з метою активного залучення мас, формування певної ідеології та спонуканні до дії. Текст у такому контексті виступає як засіб реалізації дискурсу, а мова як медіум інтерсуб'єктивної реальності, як соціальне явище.

Отже, дискурс можна трактувати як усне або письмове висловлювання, або його фрагмент, «що вибирає все різноманіття історичної епохи, індивідуальних і соціальних особливостей як комуніканта, так і комунікативної ситуації, в якій відбувається спілкування. У дискурсі відображається менталітет і культура як національна, загальна, так і індивідуальна, приватна» [6, с. 53]. А текст – це фрагмент, взятий без урахування комплексу екстралінгвістичних ознак ситуації, під час якої він створюється й сприймається. Тому аналіз тексту передбачає фіксацію на мовному змісті, а для дискурсивного аналізу характерне залучення таких лінгвістичних і нелінгвістичних чинників: значення мовної одиниці, причина її вибору, успішність виконання відправником інформації свого наміру, особливості аудиторії, що сприймає інформацію (рівень освіченості, культурний рівень, приналежність до конкретної етнічної групи, яка має певний менталітет), оцінка супутнього фону та інші фактори [7, с. 14]. У науковому пізнанні дискурс постає як аналітична концепція, як сутність, яку дослідник проєкує на реальність, щоб створити певну структуру дослідження. Водночас структура дискурсу завжди залежить від того, як вона реалізується в мовній практиці. Тому без дослідження лінгвістичної практики неможливо пояснити структуру, й те, що може її змінити, або передбачити наслідки.

Вивчення проблем лінгвістики тексту та дискурсу потребує комплексного міждисциплінарного підходу, який включає онтологічні та епістемологічні передумови, що визначають місце та взаємовплив тексту і дискурсу на соціальні структури суспільства, добір теоретичних моделей, вибір методології та специфічних методів аналізу, конструювання та відтворення знань, вивчення семантичних конструкцій на граматичному, лексичному, синтаксичному рівнях з урахуванням їх жанрових, стильових особливостей та комунікативних відношень. Зміст дискурсу можна досліджувати шляхом системного лінгвістичного аналізу, а аргументацію результатів доводити на основі конверсаційного аналізу та риторики, на яких базується дискурсивна психологія. Дискурс-аналіз слід розглядати як аналітичну перспективу досліджень соціальних практик, що дозволяє знайти шляхи виведення істинного знання або слугує підставою для прийняття конструктивного рішення чи нав'язування певної ідеології та формування свідомості мас, спонукання до дії.

Враховуючи складність об'єкта пізнання, яким є дискурс, його багатофункціональність, вирізняється актуальна проблема уніфікації цього поняття. Подальшого дослідження та практичної розробки потребують й питання пов'язані з дискурсивною практикою, зокрема управління діловою комунікацією, прогнозування поведінки аудиторії ЗМІ та формування суспільної думки, розробка рекламних та політичних кампаній, вплив національної ідентичності на встановлення взаємин у процесі економічної діяльності.

Література:

1. Васильев Л. Г. Прагматика аргумента / Л. Г. Васильев, Н.А. Ощепкова // Тверской лингвистический меридиан: теорет. сб.–Тверь : ТГУ, 1999.– Вып. 3.– С. 43–51.
2. Камишева Н. В. Логіка (теоретична і прикладна) : навч. посіб. / Н. В. Камишева. – К. :Знання, 2011. – 455 с.
3. Канке В. Философия для экономистов [Текст] : учебник / В. А. Канке. – М. : Издательство «Омега-Л», 2010. – 411 с.
4. Колісник Ю. Текст і дискурс: проблеми дефініцій / Ю. Колісник // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Серія «Проблеми української термінології» – 2010. – № 675. – С. 111–114.
5. Филлипс Л. Дискурс-анализ. Теория и метод / Л.Филлипс, М.Йоргенсен / Пер. с англ. – Х. : Изд-во Гуманитарный Центр, 2004. – 336 с.
6. Миронова Н. Н. Оценочный дискурс: Проблемы семантического анализа / Н. Н. Миронова // Известия. Сер. лит. и яз.– 1997.– т. 56.– № 4.– С. 52–59.
7. Нариси з лінгвістичного аналізу дискурсу: до проблеми типології та характеристики : Монографія / За загальною редакцією Липко І. П.– Харків : «Бурун і К», 2014. – 204 с.
8. Огієнко І. С. Дискурс та підходи до його аналізу: погляди на проблему сучасних англійських дослідників / І. С. Огієнко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: зб. наук. пр. Серія, Філологічна. – Острог, 2012. – Вип. 23. – С. 98–102.
9. Рикёр П. Герменевтика. Этика. Политика: Московские лекции и интервью / П. Рикёр. – М. : Academia, 1995.– 160 с.
10. Щербак О. Л. Дискурс і текст як об'єкти лінгвістики / О. Л.Щербак // Наукові записки Науковій записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Сер.: Філологічні науки. – 2014. – Кн. 2. – С. 294–297.

УДК 811.111: 81'38

А. Г. Майська,

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, м. Харків

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ У РЕАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКИХ КІНОСЛОГАНІВ)

У статті розглядаються мовленнєві маніпулятивні техніки, застосовані в сучасних американських кінослоганах (2000-х рр.). Схарактеризовано стилістичні засоби, які сприяють маніпулятивності кінослоганів і відмічено, яким чином вони діють на реципієнта. Продемонстровано взаємозв'язок між техніками маніпуляції і стилістичними засобами вербалізації цих технік у сучасних американських кінослоганах.

Ключові слова: кінослоган, комунікативний вплив, мовна маніпулятивна техніка, персоналізація слогана, стилістичні засоби.

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА В РЕАЛИЗАЦИИ МАНИПУЛЯТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ АМЕРИКАНСКИХ КИНОСЛОГАНОВ)

В статье рассматриваются речевые техники манипуляции, использованные в современных американских кинослоганах (2000-х гг.). Охарактеризованы стилистические средства, способствующие манипулятивности ки-